

Damjan Kljajič

TRGOVINA V ŠALEŠKI DOLINI V ODBOBU 1945 - 1970

Trgovina Tabor v Velenju v 50-ih letih

Po koncu 2. svetovne vojne je nova oblast začela korenito spreminjati odnose v družbi. Poleg nekaterih drugih je bila tudi trgovina dejavnost, ki je bila še zlasti prizadeta. Trgovina je bila namreč pred vojno izključno v privatnih rokah in je zato pomenila precejšnjo nevarnost oblasti, ki je privatno lastnino hotela popolnoma izkoreniniti. V tem obdobju je bilo stanje v trgovini precej kaotično, saj je primanjkovalo tako blaga kot tudi ustreznih kadrov. Nekaj časa po 2. svetovni vojni so v Šaleški dolini delovale še nekatere privatne trgovine, vendar so bile do leta 1947 že vse nacionalizirane.

OBDOBJE OD LETA 1945 DO LETA 1951

Že maja 1945 so ustanovili t.i. nabavno prodajne zadruge ali NAPROZE^{/1/}, ki naj bi po socialističnem vzoru opravljale trgovinsko dejavnost. 10. avgusta 1945 so te zadruge poslovale v Šoštanju, Velenju in Šmartnem ob Paki, svoj sedež pa so imele v Šoštanju. Maja leta 1946 je tako imela Naproza - Centrala Šoštanj, že devet poslovalnic, in sicer: Šoštanj (manufaktura), Šmartno ob Paki, Rudnik Velenje, Velenje, Selo pri Velenju, Šentilj, Topolšica, Št. Janž in Pesje^{/2/}. Velenjska Naproza je delovala v nekdanji trgovini Tišler, v Šoštanju pa je bila Naproza v bivši Florjančičevi hiši, kjer je imela centrala tudi svojo upravo^{/3/}. 23. junija 1947 je prišlo do prve reorganizacije Naproz Slovenije, ki se razdelijo na Kmetijsko-nabavno-prodajne zadruge za podeželje in Delavsko- nameščenske-potrošniške zadruge za mesta^{/4/}. Že naslednje leto sledi nova reorganizacija teh zadrug in v Šoštanju nastane namesto Naproze Potrošniška zadruga Šoštanj^{/5/}. V Velenju in okolici pa bivše trgovine Naproze prevzame Kmetijska zadruga.

Kot nasledniki predvojnih "konzumov", to je trgovin za delavce, že kmalu po vojni nastanejo tudi Industrijski magazini. V Šaleški dolini kot prva nastaneta takšna magazina pri Tovarni usnja v Šoštanju in Rudniku lignita Velenje. Industrijski magazin TUŠ je imel svoje prostore v bivši Tržanovi trgovini, Industrijski magazin RLV pa je imel svoje prostore na Starem jašku, v bivši trgovini Valenčak v Starem Velenju in pri Čoku v Družmirju.

1. Potrdilo "Nabavno prodajne zadruge Šoštanj v likvidaciji" o zaposlitvi Erne Mráz z dne 9.12.1952, fotokopija dokumenta v arhivu Muzeja Velenje.

2. Slovenski poročevalec št. 188, 14.8.1946, str.8.

3. Izjava Iva Krofca in Jožeta Brinovška, Arhiv Muzej Velenje.

4. Slovenski poročevalec, št. 146, 24.6.1947, str.3

5. Potrdilo "Nabavno prodajne zadruge Šoštanj v likvidaciji" o zaposlitvi Erne Mráz z dne 9.12.1952, fotokopija dokumenta v arhivu Muzeja Velenje.

Ti magazini so bili namenjeni skoraj izključno delavcem podjetja in so pri oskrbi imeli večkrat prednost pred ostalimi trgovinami. Industrijski magazin TUŠ, ki ga je od leta 1947 dalje vodil Jože Brinovšek, se leta 1950 razformira in se priključi k Okrajnemu magazinu. Upravnika Industrijskega magazina RLV sta bila Franjo Ortl in od 1. 10 1948 dalje Miha Krofl^{6/}. Industrijski magazin RLV, ki se po letu 1948 preimenuje v Rudarski magazin, se leta 1951 osamosvoji v samostojno trgovsko podjetje.

Vse trgovine v omenjenem obdobju so se oskrbovale preko Nabavljalnega zavoda Slovenije ali Navoda. Svojo podružnico, ki je oskrbovala celotno Šaleško, Gornje Savinjsko in del Mislinjske doline, je imel Navod v Šmartnem ob Paki, skladišča pa tudi v Velenju. Glavno skladišče v Velenju je bilo v bivši Demšičevi trgovini, uprava skladišča pa pri Tišlerju. Navod, ki je bilo v bistvu grosistično podjetje, je trgovine zalagal izključno z živili. V glavnem so jih oskrbovali z žitom, moko, maščobo, mesom in Unrinimi paketi. Blago, ki so ga večinoma dobivali po železnici, so v posamezne trgovine razvažali s kamionom, ki so ga v tem času že imeli. Vodja skladišča Navoda v Velenju je bil v letu 1945 in v začetku leta 1946 Franjo Ortl^{7/}. Leta 1948 Navode ukinejo, njihovo vlogo pa prevzame novo ustanovljen Okrajni magazin s sedežem v Šmartnem ob Paki, ki je imel svoji poslovalnici tudi v Šoštanju (pri Tržanu) in v Velenju (pri Kovačiču). Upravnik Okrajnega magazina v Velenju je bil najprej Gustav Verdelj za njim pa Ivica Blagotinšek. Okrajni magazini so delovali do leta 1952^{8/}.

6. Izjava Jožeta Brinovška, Mihe Krofla in Franja Ortla, Arhiv Muzeja Velenje.

7. Dokument "Nabavljalnega zavoda Slovenije" o premestitvi Franja Ortla iz Velenja v Šmartno ob Paki z dne 6.3.1946, Arhiv Muzeja Velenje; Izjava Franja Ortla, Arhiv Muzeja Velenje.

8. Izjava Ivice Blagotinšek in Jožeta Brinovška, Arhiv Muzeja Velenje.

Večino blaga, tako industrijskega kot tudi živil, pa se je seveda lahko kupovalo samo na karte. Socialno stanje je določalo sistem kategorizacije vseh delavcev in uslužbencev na 3 kategorije s pripadajočo količino nakazil, bonov, potrošniških nakaznic in točk. Uveden je bil tudi sistem vezanih cen pri odkupu, tako da je kmet prodajal državi svoje presežke po nižjih cenah, zato pa je dobil ustrezno število točk za industrijske izdelke, prav tako po enotnih nižjih cenah^{9/}. Za redno preskrbo tistih količin blaga, ki ga je bilo na tržišču nekaj več, pa so uvedli sistem "kontigentiranja" blaga, ki so ga pošiljali v trgovinsko mrežo in ga je bilo mogoče kupiti mimo sistema točk in bonov. Blagovne kontigente so na posamezna področja razporejali vlada FLRJ in republiške vlade. Tako so ob plači vsi zaposleni prejeli še tri različne kategorije živilskih nakaznic, in sicer lahke, srednje in težke. Dodelitev teh nakaznic ni bila odvisna od delovnega položaja oz. od hierarhične lestvice, v katero je bil razporejen delavec, ampak od težavnosti dela, ki ga je imel. Tako so npr. rudarji dobivali težke živilske nakaznice, medtem ko so pisarniški delavci, ne glede na rang svojega delovnega mesta, dobivali srednje ali lahke nakaznice. Lahke nakaznice so dodeljevali tudi nekaterim revnejšim kmetom, ki niso dovolj pridelali, da bi se lahko sami prehranili. Na osnovne živilske nakaznice je bilo tako mogoče dobiti: 400 g kruha ali 300 g moke na dan, po 200 g masti, olja ali slanine na mesec, 150 g sladkorja, 150 g mila in pol kg soli. Ko pa blaga v trgovinah ni bilo dovolj, da bi lahko porabili vse živilske nakaznice, se je večkrat zgodilo, da so ljudje, če je prišlo blago, začeli že ponoči čakati pred trgovino, da bi dobili tiste količine blaga, ki so jim bile zagotovljene.

9. Izjava Franja Ortla, Iva Krofla, Mihe Krofla, Jožeta Brinovška, Arhiv Muzeja Velenje.

Poleg tega so izdajali še dodatne živilske nakaznice za različne kategorije prebivalstva. V letu 1946 so tako otroci v prvem in drugem letu starosti dodatno na mesec dobili še: 350 g sladkorja, 2 kg pšeničnega zdroba, 1/2 kg ovsenih kosmičev in 100 g mila, otroci od 3 do 14 leta starosti 200 g sladkorja, 1/2 kg bele moke, 1/2 pšeničnega zdroba, nosečnice pa 1/2 kg bele moke, 350 g sladkorja, 1 mesno in 1 ribjo konzervo na mesec. Težki delavci (TD - kategorija) so dodatno dobili na mesec še 9 kg moke, 350 g sladkorja, 550 g maščob, dve mesni in dve ribji konzervi, 100 g mila in 200 g soli. Srednje težki delavci (kategorija SD) so dobili 6,75 kg moke, 200 g sladkorja, 450 g maščob ali slanine, 2 mesni in 1 ribjo konzervo, 100 g mila in 150 g soli. Lahki delavci pa so dobili skupaj 4,5 kg moke, 300 g maščob, 200 g sladkorja, 100 g mila, 100 g soli, 1 mesno in 1 ribjo konzervo. V letu 1946 so včasih kot dodatek vse kategorije prebivalstva dobivale tudi 100 g marmelade, 100 g čokolade, zavitke mleka v prahu, fižol, itd., ki jih je v Jugoslavijo pošiljala UNRA. Včasih so na težke karte dobili tudi po 200 ali 250 g prave kave na mesec.

Industrijsko blago se je razdeljevalo po posebnih kriterijih. Tako so za tekstil vsi prebivalci dobili letno po 120 točk, razen otrok, ki so dobili 160 točk letno. Te točke so potem lahko porabili za nakup tekstila, seveda takrat, kadar so ga imeli na zalogi. En meter volnenega blaga je veljal 8 točk, za nogavice je bilo treba odšteti 4 točke, robček je veljal 1 točko, brisače 5 točk, itd. Dobivali so tudi posebne nakaznice za posteljnino, čevlje, itd. Živilske nakaznice so vsak mesec zapadle in jih ni bilo mogoče prenesti v naslednji mesec, medtem ko točke oziroma boni za industrijsko blago niso zapadli celo leto. Bone za tekstil oziroma nakaznice za druge vrste industrijskega blaga so seveda dobili tudi kmetje, in sicer v

zameno za oddana živila v okviru obvezne oddaje pridelka. Zanimiv je tudi podatek, da so v letu 1948 v vsem šoštanjskem okraju razdelili 20.500 živilskih nakaznic, naslednje leto 19.259 in leta 1950 19.180, torej je število tistih, ki so bili upravičeni do živilskih nakaznic iz leta v leto padalo^{10/}.

OBDOBJE OD LETA 1951 DO LETA 1970

V začetku tega obdobja je bil še vedno v veljavi sistem preskrbovanja z živilskimi in industrijskimi nakaznicami, kar je seveda hkrati pomenilo tudi zelo skromno ponudbo v trgovinah in nizko življenjsko raven. V zvezi z novim trgovinskim sistemom, ki se v petdesetih letih začne počasi uveljavljati, in uvedbo proste trgovine pa se pričnejo razvijati novi trgovinski obrati.

V Šoštanju je v začetku petdesetih let nekaj časa delovalo trgovsko podjetje Koloniale, ki pa se je kmalu združilo z Okrajnim magazinom. Iz Potrošniške zadruga Šoštanj se maja leta 1952 razvije novo trgovsko podjetje Potrošnik Šoštanj. Poleg Potrošnika pa se prav tako leta 1952 iz Okrajnega magazina razvije trgovsko podjetje Zarja. Direktor tega podjetja, ki je odprlo tudi prvo samopostrežno trgovino v Šaleški dolini, je bil Janko Skornšek. Leta 1958 pa se iz okvira Kmetijske zadruga Šoštanj loči maloprodajna trgovska dejavnost, ki se razvije v novo trgovsko podjetje Merkur. Direktor tega podjetja postane Jože Brinovšek. Merkur posluje kot samostojno podjetje do leta 1969, ko se združi z Merxom iz Celja in prevzame tudi novo ime - Merx Celje - sektor prodaje Šoštanj. Trgovsko podjetje Zarja, ki konec šestdesetih let prevzame šoštanjski Potrošnik, pa se k Merxu priključi leta 1975^{11/}.

10. Jože Hudales, *Zgodovina Velenje, tipkopis, Muzej Velenje*; *Izjave Franja Ortla, Iva in Miha Krofla, Jožeta Brinovška, Arhiv Muzeja Velenje*.

11. *Izjave Jožeta Brinovška in Ivica Blagotinšek, Arhiv Muzeja Velenje*; *Dokumenti o zaposlitvi Erne Mraz, fotokopije v arhivu Muzeja Velenje*.

1. aprila leta 1951 preide Rudarski magazin iz okvira Rudnika lignita Velenje oziroma direkcije za premogovništvo LRS pod poverjeništvom za trgovino in preskrbo OLO Šoštanj. Podjetje se preimenuje v Okrajno trgovsko podjetje II Šoštanj, s sedežem v Velenju, in se registrira kot trgovina na drobno. Ustanovitev tega podjetja pomeni zametek današnje ERE^{/12/}. Že 28. 6. 1951 se podjetje preimenuje v Krajevno trgovsko podjetje Velenje in preide pod operativno upravo KLO Velenje^{/13/}. V tem času je imelo podjetje tri poslovalnice: Poslovalnica št. I (na rudniku), Poslovalnica št. II v Velenju (pri Velenčaku), Poslovalnica št. III v Pesju (pri Marnu) in trafiko (na rudniku), v katerih je bilo zaposleno 27 delavcev. Junija leta 1952 se likvidira Kmetijska zadruga Pesje, ki jo prevzame Krajevno trgovsko podjetje, zato le-to svojo poslovalnico v Pesju preseli od Marna v Zadrufni dom^{/14/}. Pod tem imenom je podjetje poslovalo do 25. 11. 1953, ko se preimenuje, tokrat v Mestno trgovsko podjetje Velenje. Zanimivo je, da je v statutu podjetja pisalo, da lahko odpira nove poslovalnice le na območju OLO Velenje^{/15/}. Marca leta 1954 tako podjetje uredi svojo prvo novo poslovalnico (Poslovalnica št. IV) v Stari vasi, v bivši Blatnikovi trgovini^{/16/}. Z odločbo Okrajnega ljudskega odbora Šoštanj, z dne 7. 8. 1954, pa se Mestno trgovsko podjetje Velenje zopet preimenuje, tokrat v Trgovsko podjetje "Bazen" Velenje^{/17/}. S tem imenom je

12. Odločba o ustanovitvi trgovskega podjetja "Okrajno trgovsko podjetje Šoštanj II" z dne 15. 3. 1951, fotokopija dokumenta v arhivu Muzeja Velenje.

13. Odločba o ustnovitvi "Krajevnega trgovskega podjetja Velenje" z dne 28. 6. 1951, fotokopija dokumenta v arhivu Muzeja Velenje ter "Pravila o ustnovitvi "Krajevnega trgovskega podjetja Velenje", fotokopija dokumenta v arhivu Muzeja Velenje.

14. Registracija poslovalnice št. III v Pesju z dne 18. 6. 1952, fotokopija dokumenta v arhivu Muzeja Velenje.

15. Odločba o ustnovitvi "Mestnega trgovskega podjetja Velenje" z dne 25. 11. 1953, fotokopija dokumenta v arhivu Muzeja Velenje.

16. Odločba o vpisu nove poslovalnice v register državnih gospodarskih podjetij z dne 5. 3. 1954, fotokopija dokumenta v arhivu Muzeja Velenje.

17. Odločba Okrajnega ljudskega odbora Šoštanj z dne 7. 8. 1954, fotokopija dokumenta v arhivu Muzeja Velenje.

podjetje potem poslovalo vse do l.l.1969, ko se podjetje združi z Velmo v novo trgovsko podjetje ERA.

Trgovsko podjetje Bazen se prvič poveča 1.1.1958, ko prevzame od Kmetijske zadruga Velenje poslovalnico na Selu pri Velenju, ki dobi ime Poslovalnica št.V. S to pridobitvijo se je število delavcev povečalo na 31, od tega je bilo 5 vajencev^{18/}. Leta 1953 v Velenju odpre trgovsko podjetje Tabor Grosuplje svojo poslovalnico Rudar, ki je bila v prostorih samskega doma^{19/}. Podjetje Tabor leta 1957 prevzame tudi novo zgrajeno Tržnico, v kateri je imelo svoje prostore oziroma mesnico tudi podjetje Mesnina iz Celja^{20/}. Leta 1957 pa v novo zgrajenem bloku na Kidričevi cesti v Velenju odpre svojo veleblagovnico tudi Ljudski magazin (Nama) iz Celja^{21/}. Obe podjetji pa sta v Velenju vztrajali le do leta 1959, ko obe poslovalnici prevzame Bazen. Nama postane sestavni del Bazena 1.1.1959, Tabor pa 1.2.1959. Skupaj z inventarjem in zalogo blaga Bazen prevzame tudi večino zaposlenih v obeh enotah^{22/}. Tržnico so že leta 1966 preuredili v samopostrežno trgovino. Izkušnje za nov način poslovanja si je takratni upravnik Tržnice Ivo Krofl nabiral v Švici pri firmi Migros^{23/}. Do leta 1965, ko prevzamejo trgovsko podjetje Veletrg iz Velenja, ki je bilo ustanovljeno kot podjetje za prodajo premoga, so v okviru Bazena že odprli tudi specializirano trgovino Zibka za potrebe otrok in Sodobno opremo, kot specializirano trgovino za pohištvo^{24/}. V tem letu je tako Bazen imel že 9 poslovalnic, v katerih je bilo zaposleno 90 delavcev

18. *Priglasitev poslovalnice z dne 14.1.1958, fotokop. dokum. v arhivu Muzeja Velenje.*

19. *Velenjski rudar, št.7, 3.7.1953, str.4.*

20. *Velenjski rudar št.1, 5.1.1957; Velenjski rudar št.4, 15.2.1957.*

21. *Celjski tednik, št.31, 16.8.1957;*

Celjski tednik, št.32, 23.8.1957.

22. *Pogodba o izločitvi poslovne enote Ljudskega magazina v Velenju iz matičnega podjetja v Celju z dne 8.12.1958, fotokopija dokumenta v arhivu Muzeja Velenje;*

Dokument o priglasitvi nove poslovne enote z dne 16.2.1959, fotokopija dokumenta v arhivu Muzeja Velenje.

23. *Izjava Iva Krofla, Arhiv Muzeja Velenje.*

24. *Šaleški rudar, 26.8.1965.*

(od tega kar 21 vajencev). V letu 1965 se v nove prostore na Kersnikovi 1, ki jih prevzame od Veletrga, preseli tudi uprava Bazena. Bazen je pred združitvijo z Velmo odprl poslovalnico tudi v Celju in Zagrebu (prevzel jo je od Veletrga)^{/25/}. V tem času je bilo trgovsko podjetje Bazen največje trgovsko podjetje v občini Velenje, saj je opravilo skoraj 60% vsega blagovnega prometa.

Decembra leta 1957 je bilo z odločbo OLO Šoštanj ustanovljeno trgovsko podjetje Velenjski magazin ali Velma. Novo podjetje je prevzelo poslovanje bivše poslovalnice Kmetijske zadruga Velenje, poslovalnice Kurivo KZ Velenje, poslovalnice Kurivo trgovskega podjetja Potrošnik Šoštanj in poslovalnico KZ Velenje v Šentilju. Direktor novo ustanovljenega podjetja, ki je imelo svoje upravne prostore v današnji Železnini, je bil Gustav Verdelj. Ob ustanovitvi je kolektiv Velme štel le osem članov. Že v letu 1959 in 1960 je podjetje odprlo novi poslovalnici Center (kamor se preseli tudi uprava podjetja) in Preskrbovalnico. Od leta 1962 dalje sta bili v okviru Velme tudi trgovini v Vinski Gori in Škalah^{/26/}. Največja pridobitev tistega časa pa je bila vsekakor prva samopostrežna trgovina v Velenju, ki jo je odprla Velma. To je bila poleg odpiralnega časa "Non-stop" največja pridobitev v poslovanju velenjskih trgovin^{/27/}. Velma je imela svoje poslovalnice tudi v Samoboru, Kraljevcu in Ljubljani. Leta 1965 je bilo tako v okviru podjetja že 9 poslovalnic z okoli 100 zaposlenimi^{/28/}. Trgovski podjetji Bazen in Velma se 1.1.1969 združita in tako nastane trgovsko podjetje ERA Velenje, ki je še danes največje trgovsko podjetje v Šaleški dolini^{/29/}.

25. Izjavi Iva in Miha Krofca, Arhiv Muzeja Velenje.

26. Izjava Gustava Verdolja, fotokopija izjave v arhivu Muzeja Velenje.

27. Šaleški rudar, 24.3.1966; Izjave Olge Vrbič, Nežke Fric in Marije Lešnik, Arhiv Muzeja Velenje.

28. Izjava Gustava Verdolja, fotokopija izjave v arhivu Muzeja Velenje.

29. Šaleški rudar, 15.11.1968.

Trgovina zarja v Šoštanju v 60-tih letih

K združitvi so želeli pritegniti tudi obe šoštanjski trgovski podjetji, ki pa tega nista želeli in sta se raje nekoliko kasneje priključili k celjskemu Merxu. Poleg že omenjenih je v šestdesetih letih v Velenju in Šoštanju odprlo svoje poslovalnice še precej drugih trgovskih podjetij. Med njimi so bile poslovalnice Agroprometa (7 kioskov za prodajo zelenjave)^{/30/}, Avtomota, Beka, Tehnomercatorja, Varteksa, Slavonije, Borova, Planike, Peka, Mladinske knjige in Cankarjeve založbe^{/31/}.

Trgovska mreža v Šaleški dolini se je torej v obdobju od leta 1945 do 1970, kljub precejšnjim težavam, kar uspešno razvijala, čeprav je najmočnejši razmah doživela šele v obdobju po letu 1970.

30. Izjava Adolfa Koprivnika, Arhiv Muzeja Velenje.

31. Šaleški rudar, 1.2.1968.